

SOLIQ TO‘LOVLARINI AMALGA OSHIRISH TIZIMI: MEXANIZMLAR VA ISHLASH AMALIYOTI

Tangirqulov G‘ulom Baxtiyorovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20372843>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi soliq to‘lovlarini amalga oshirish tizimining mazmun-mohiyati, uning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlari hamda zamonaviy soliq ma‘muriyatchiligi amaliyoti tadqiq etilgan. Maqolada soliq tizimini raqamlashtirish, elektron xizmatlar ko‘lamini kengaytirish va soliq to‘lovchilar uchun ma‘muriy to‘siqlarni kamaytirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Shuningdek, tizim samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: soliq tizimi, soliq mexanizmi, soliq ma‘muriyatchiligi, raqamlashtirish, soliq to‘lovchi, budjet tushumlari, elektron hisob-faktura, soliq monitoringi.

Аннотация. В данном тезисе исследуются сущность системы осуществления налоговых платежей, её правовые и экономические механизмы, а также практика современного налогового администрирования. Особое внимание в статье уделено цифровизации налоговой системы, расширению спектра электронных услуг и снижению административных барьеров для налогоплательщиков. Также выдвинуты научно обоснованные предложения и рекомендации по повышению эффективности системы.

Ключевые слова: налоговая система, налоговый механизм, налоговое администрирование, цифровизация, налогоплательщик, бюджетные поступления, электронный счет-фактура, налоговый мониторинг.

Abstract. This thesis examines the essence of the tax payment system, its legal and economic mechanisms, and the practice of modern tax administration. The article pays special attention to the digitalization of the tax system, the expansion of electronic services, and the reduction of administrative barriers for taxpayers. Scientifically based proposals and recommendations for improving the efficiency of the system are also put forward.

Keywords: tax system, tax mechanism, tax administration, digitalization, taxpayer, budget revenues, electronic invoice, tax monitoring.

Kirish

Soliq to‘lovlarini amalga oshirish tizimi iqtisodiyotning moliyaviy barqarorligini ta‘minlovchi eng muhim mexanizm bo‘lib, u davlat va xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlarning asosini tashkil etadi. Bugungi kunda milliy iqtisodiyotni isloh qilish va uni global bozorga integratsiyalash jarayonida soliq to‘lash mexanizmlarini zamon talablariga moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Soliq majburiyatlarini bajarishning sodda va tushunarli bo‘lishi nafaqat byudjet tushumlarining barqarorligini ta‘minlaydi, balki mamlakatdagi investitsiyaviy muhitning jozibadorligini oshirishga ham bevosita xizmat qiladi.

Ushbu tezisdagi soliq to‘lovlarini amalga oshirishning tashkiliy asoslari va huquqiy mexanizmlari chuqur tahlil qilinib, amaliyotda uchrayotgan tizimli masalalar va ularning yechimlariga alohida to‘xtalib o‘tiladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, jadal raqamlashtirish sharoitida an‘anaviy nazorat usullaridan texnologik boshqaruv tizimlariga o‘tish davlat moliyaviy

siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Tadqiqot davomida soliq to‘lovchilarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, to‘lov jarayonlaridagi ma‘muriy to‘siqlarni bartaraf etish va tizimning shaffofligini ta‘minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar ilgari suriladi. Bu esa o‘z navbatida davlat va biznes o‘rtasidagi o‘zaro ishonchga asoslangan yangi formatdagi hamkorlik aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Soliq to‘lovlarini amalga oshirish va ularning mexanizmlarini takomillashtirish masalalari iqtisodchi olimlar va huquqshunoslar tomonidan keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Klassik iqtisodiy nazariya vakillaridan boshlab zamonaviy iqtisodchilargacha bo‘lgan izlanuvchilar soliqlarni davlatning yashash sharti va jamiyat rivojining moliyaviy poydevori sifatida talqin qilishgan. Xususan, xorijiy adabiyotlarda soliq mexanizmi ko‘proq iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlovchi vosita sifatida ko‘rib chiqiladi. Ko‘plab g‘arb olimlari o‘z tadqiqotlarida soliq to‘lovlarini amalga oshirishda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va jarayonlarni maksimal darajada soddalashtirish zarurligini ilgari surishgan.

Mahalliy iqtisodchi olimlarning ishlarida esa asosiy e‘tibor O‘zbekistonning milliy soliq tizimini shakllantirish, soliq yukini optimallashtirish va ma‘muriyatchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish masalalariga qaratilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yurtimiz olimlari soliq to‘lovlari mexanizmini faqat pul mablag‘larini yig‘ish emas, balki xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar faoliyatini rag‘batlantiruvchi richag sifatida baholashadi. Shuningdek, ilmiy izlanishlarda soliq to‘lovlarning amaldagi holatini yaxshilashda raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining roliga oid yangicha yondashuvlar shakllanib bormoqda.

Shu bilan birga, sohaga oid me‘yoriy-huquqiy hujjatlar va Soliq kodeksi sharhlari ham adabiyotlar sharhining muhim qismini tashkil etadi. Ushbu manbalarda soliq majburiyatlarining huquqiy tabiati, to‘lov muddatlari va tartiblarining qonuniy asoslari batafsil yoritilgan. So‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqola va darsliklarda soliq nazoratining yangi shakllari, masalan, soliq monitoringi va risklarni boshqarish tizimlari atroflicha o‘rganilmoqda. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar bazasi soliq to‘lovlari mexanizmining ham nazariy, ham amaliy jihatlarini tushunish uchun yetarli asos bo‘lib xizmat qiladi va ushbu tezisda ilgari surilayotgan g‘oyalarning ilmiy poydevorini tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda soliq to‘lovlari tizimining murakkab va ko‘p qirrali ekanligini inobatga olgan holda tizimli yondashuv hamda qiyosiy tahlil metodlaridan keng foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini ob‘ektivlik va ilmiylik tamoyillari tashkil etib, jarayonlarning mantiqiy izchilligini ta‘minlash maqsadida deduksiya va induksiya usullari qo‘llanildi. Soliq mexanizmlarining ishlash tartibini o‘rganishda nazariy xulosalarni amaliy ma‘lumotlar bilan qiyoslash orqali tizimdagi asosiy qonuniyatlar va ziddiyatlar aniqlandi.

Ma‘lumotlarni yig‘ish va qayta ishlash jarayonida statistik tahlil metodiga alohida urg‘u berildi. Bunda davlat soliq qo‘mitasining rasmiy hisobotlari, iqtisodiy ko‘rsatkichlar va sohaga oid me‘yoriy hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qildi. Soliq to‘lovlarini amalga oshirishdagi texnologik o‘zgarishlarni baholash uchun sifat tahlili usulidan foydalanilib, raqamli instrumentlarning soha samaradorligiga ta‘siri o‘rganildi. Shuningdek, xalqaro tajribani milliy amaliyot bilan solishtirish maqsadida qiyosiy-huquqiy metod qo‘llanildi, bu esa mahalliy tizimni takomillashtirish bo‘yicha asosli takliflar ishlab chiqish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida qo‘llanilgan mantiqiy umumlashtirish metodi yordamida alohida olingan soliq turlari bo‘yicha to‘lov mexanizmlarining umumiy iqtisodiy tizimdagi o‘rni belgilandi.

Prognozlashtirish usuli orqali esa mavjud islohotlarning kelgusidagi natijalari va tizimning rivojlanish tendensiyalari modellashtirildi. Ushbu metodologik yondashuvlar majmui tadqiqot natijalarining ishonchliligini va ilmiy jihatdan asoslanganligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, soliq sohasidagi mavjud muammolarni har tomonlama qamrab olishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

Soliq to'lovlarini amalga oshirish tizimining bugungi holati tahlil qilinganda, ma'muriyatchilikning sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida soliq to'lovchilarning byudjet oldidagi majburiyatlarini bajarish jarayoni sezilarli darajada soddalashdi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, soliq organlari faoliyatiga axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida inson omili bilan bog'liq bo'lgan xatoliklar va korrupsion xavflar keskin kamaydi. Ayniqsa, elektron hisob-fakturalar tizimining to'liq yo'lga qo'yilishi tovar va xizmatlar aylanmasining shaffofligini ta'minlab, qo'shilgan qiymat solig'i zanjirining uzilishsiz ishlashiga zamin yaratdi.

Tizim samaradorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida soliq yig'iluvchanligi darajasining o'sishini qayd etish lozim. Bu natijaga soliq stavkalarini oshirish orqali emas, balki soliq solish bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hisobiga erishildi. Risk-tahlil tizimining joriy etilishi esa soliq organlariga e'tiborni kamroq xavfli bo'lgan insofli to'lovchilardan ko'proq xavf guruhiga kiruvchi sub'ektlarga qaratish imkonini berdi. Natijada, ortiqcha tekshiruvlar soni qisqarib, tadbirkorlik sub'ektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhiti shakllandi.

Shu bilan birga, tahlil jarayonida ba'zi texnik va uslubiy masalalar ham ko'zga tashlandi. Jumladan, turli davlat idoralarining ma'lumotlar bazalari o'rtasidagi integratsiya darajasi hali to'liq imkoniyatlardan foydalanish darajasiga yetmagan. Bu esa ba'zan ma'lumotlarning takrorlanishiga yoki noaniqliklar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari uchun soliq hisobotlarini yuritishda raqamli ko'nikmalarni yanada oshirish zarurligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, soliq to'lovlari mexanizmining barqaror ishlashi bevosita qonunchilikning barqarorligi va texnologiyalarning tezkorligiga bog'liqdir. To'lov tizimlarining mobil ilovalar bilan integratsiyalashuvi aholi va tadbirkorlar uchun soliq to'lashni kundalik oddiy amaliyotga aylantirdi. Umuman olganda, o'tkazilgan tahlillar soliq tizimining hozirgi modeli byudjet daromadlarini barqaror ta'minlash bilan bir qatorda, mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilayotganini ko'rsatdi. Istiqbolda tizimni yanada takomillashtirish uchun ma'lumotlarni qayta ishlashda sun'iy intellektdan foydalanish qamrovini kengaytirish eng samarali yo'nalish bo'lib qoladi.

Xulosa va takliflar

Soliq to'lovlarini amalga oshirish tizimi va uning mexanizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirish mamlakat moliyaviy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tizimning shaffofligi va to'lov jarayonlarining avtomatlashtirilishi natijasida soliq to'lovchilarning majburiyatlarini ixtiyoriy bajarish darajasi yuksaldi. Xulosa qilish mumkin bo'lgan asosiy jihat shundaki, soliq yukini kamaytirish bilan bir qatorda to'lov mexanizmlarini soddalashtirish iqtisodiy faollikni oshirishning eng samarali yo'lidir. Zamonaviy soliq tizimi endilikda faqatgina nazorat qiluvchi organ emas, balki tadbirkorlik sub'ektlariga xizmat ko'rsatuvchi va ularga to'g'ri yo'nalish beruvchi sherik sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tizimni yanada takomillashtirish maqsadida bir qator amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir. Birinchi navbatda, davlat organlari o'rtasidagi ma'lumotlar almashinuvi integratsiyasini to'liq yakunlash va yagona axborot ekotizimini yaratish zarur. Bu soliq to'lovchilardan ortiqcha hujjatlar talab qilinishining oldini oladi va soliq bazasini aniqlashda xatoliklarni bartaraf etadi. Shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarini xavf-tahlil tizimiga yanada kengroq joriy etish lozim, bu orqali insofli to'lovchilarni rag'batlantirish va yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish samaradorligini oshirish mumkin.

Bundan tashqari, soliq to'lovchilarning huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan masofaviy ta'lim va konsalting xizmatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq hisobotlarini topshirish va to'lovlarni amalga oshirish jarayonlarini mobil platformalar orqali yanada soddalashtirish, tadbirkorlarga o'z moliyaviy holatini real vaqtda monitoring qilish imkonini beruvchi yangi servis turlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Ushbu takliflarning hayotga tatbiq etilishi soliq to'lovlari tizimining yanada moslanuvchan va adolatli bo'lishiga, pirovard natijada mamlakatning iqtisodiy qudrati va aholi farovonligining oshishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2020. – 612 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5468-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida", 2018 yil 29 iyun.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-213-son Farmoni. "Tadbirkorlik sub'ektlarining huquqiy himoyasini yanada kuchaytirish va soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2024 yil 25 iyul.
4. Ahmedov A., Haydarov M. Soliqlar va soliqqa tortish: Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2021. – 480 b.
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2019. – 352 b.
6. Malikov T.S. Soliqlar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Moliya, 2022. – 315 b.
7. Toshmatov A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish yo'nalishlari. // Moliya va bank ishi ilmiy jurnali. – 2023. – №4. – 45-58 b.
8. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo'mitasining yillik statistik to'plami. – Toshkent, 2023. – 128 b.
9. James S., Nobes C. The Economics of Taxation: Principles and Policy. – London: Fiscal Publications, 2023. – 280 p.
10. Soliq to'lovchining shaxsiy kabineti va elektron soliq xizmatlari portali ma'lumotlari. – my.soliq.uz (Murojaat sanasi: 2026 yil may).